

JÓZEF KRUKOWSKI

UNIA EUROPEJSKA A KOŚCIÓŁ KATOLICKI ZARYS PROBLEMATYKI

Sprawa relacji między Unią Europejską a Kościołem katolickim należy do zagadnień aktualnych i skomplikowanych, mających aspekt teoretyczny a zarazem pragmatyczny. W celu wyjaśnienia tych problemów zostanie zwrócona uwaga najpierw na to, czym jest Unia Europejska, a czym jest Kościół; a następnie – na ich wzajemne odniesienia. Rozważanie to umożliwi nam zorientowanie się, jakich zmian należy dokonać w prawie Unii Europejskiej, dotyczących stosunku Unii Europejskiej do religii w płaszczyźnie kulturowej i politycznej.

1. UNIA EUROPEJSKA W ROZWOJU

Pierwszym elementem interesujących nas relacji jest Unia Europejska. Czym jest więc Unia Europejska? Odpowiadając na to pytanie najogólniej trzeba powiedzieć, że jest to stosunkowo młody związek państw demokratycznych kontynentu europejskiego, który podlega rozwojowi pod względem ilościowym i jakościowym.

Unia Europejska jest najnowszą formą organizacyjną państw Europy powstałą w procesie integracji, zainicjowanej po II wojnie światowej, opartą na umowach międzynarodowych, w celu zapewnienia pokoju i dobrobytu na kontynencie europejskim po straszliwych zniszczeniach i cierpieniach zadanych ludzkości przez II wojnę. Jest to proces wielopłaszczyznowy i wielo-

Ks. Prof. dr hab. JÓZEF KRUKOWSKI – kierownik Katedry Kościelnego Prawa Publicznego i Konstytucyjnego KUL, kierownik Katedry Prawa Wyznaniowego UKSW w Warszawie; adres do korespondencji: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin.

etapowy. Najpierw zostały nim objęte demokratyczne państwa Europy Zachodniej. Państwa Europy Środkowej i Wschodniej należały bowiem do przeciwstawnego bloku totalitarnych państw komunistycznych, zwanego blokiem socjalistycznym. Aby zapewnić trwały pokój w Europie, założyciele zjednoczonej Europy – a byli to politycy chrześcijańskiej demokracji: Konrad Adenauer, Alcide De Gasperi i Robert Schuman – wskazali trzy drogi jednoczenia Europy, a mianowicie: unii politycznej, unii gospodarczej oraz ochrony praw człowieka¹. Realizacja tych celów w praktyce przebiegała nierównomiernie.

Pierwszym aktem normatywnym, dotyczącym powstania zjednoczonej Europy, był *Traktat Brukselski* z 17 marca 1948 r. *O współpracy w dziedzinie gospodarczej, społecznej, kulturalnej oraz zbiorowej samoobronie*, podpisany przez pięć państw (Belgię, Holandię, Francję, Luksemburg i Wielką Brytanię) w odpowiedzi na rosnące zagrożenie ze strony Związku Radzieckiego, rozszerzającego swe wpływy w Europie Środkowowschodniej. Jednocześnie dokonywało się to przez gospodarke i wspólny rynek, zgodnie z ideologią wyłożoną w słynnej *Deklaracji Schumana* z 9 maja 1950 r. Cele te były realizowane w ramach Wspólnoty Europejskiej, o charakterze gospodarczym, utworzonej na mocy Traktatu podpisanego w Rzymie 25 marca 1957 r. Natomiast Rada Europejska, została powołana na podstawie *Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, podpisanej w Rzymie 4 listopada 1950 r.², w celu budowaniu wspólnoty opartej na poszanowaniu praw człowieka.

W 1954 r. dokonano modyfikacji *Traktatu Brukselskiego* przez utworzenie Unii Europy Zachodniej oraz przyjęcie do traktatu dwóch nowych członków: Niemcy i Włochy. W następnych latach przyjęto do Unii osiem innych państw: Irlandię, Hiszpanię, Portugalię, Szwecję, Danię, Finlandię, Austrię i Grecję. Obecnie liczba państw członkowskich Unii Europejskiej wynosi 15.

Nowy etap w procesie integracji Europy zainicjowany został po rozpadzie bloku komunistycznego. Podstawy tego procesu ustalone zostały w dwóch kolejnych traktatach: w *Traktacie z Maastricht o Unii Europejskiej*, z 7 lutego 1992 r.³, a następnie w *Traktacie Amsterdamskim* z 2 października

¹ H. D e l e t r a z, *Apostolat Europejski wsłuchany w głos Ducha Świętego*, w: *Zagadnienia międzynarodowe*, nr 3, Warszawa 1996, s. 47-59, zwł. s. 48; C. M i k, *Europejskie prawo wspólnotowe*, t. I, Warszawa 2000, s. 31-33.

² Dz.U. 1993, nr 61, poz. 284.

³ Tekst *Traktatu*, w: *Dokumenty europejskie*, oprac. A. Przyborowska-Klimczak, E. Skrzydło-Tefelska, t. I, Lublin 1996, s. 295-311.

1997 r.⁴, modyfikującym postanowienia *Traktatu z Maastricht*. Według tej koncepcji Unia ma być wspólnotą narodów i państw całej Europy, które spełnią wymogi określone przez organy Unii Europejskiej.

Podczas sesji Rady Europejskiej w Maastricht państwa członkowskie Unii Europy Zachodniej wypowiedziały się na temat nowej roli tej organizacji w deklaracjach dotyczących utworzenia Unii Europejskiej, jej stosunku do Sojuszu Atlantyckiego oraz do poszerzenia Unii o pozostałe państwa europejskie, które po zrzuceniu jarzma totalitaryzmu komunistycznego weszły na drogę demokracji. W ramach przekształceń organizacyjnych organy Unii Zachodniej Europy zostały zastąpione przez odpowiednie organy Unii Europejskiej (Komisja Europejska i Rada Unii Europejskiej w Brukseli, Parlament Europejski i Trybunał Sprawiedliwości w Luksemburgu).

Dnia 9 maja 1994 r. dziewięć państw Europy Środkowowschodniej uzyskało status państw stowarzyszonych z Unią Europejską (Malta, Czechy, Estonia, Litwa, Łotwa, Polska, Cypr, Słowenia, Węgry). Następnie, dołączona została do nich Słowacja. Unia Europejska jest więc związkiem państw Europy, utworzonym przez państwa Europy Zachodniej w drodze Układu z Maastricht, który zostanie rozszerzony o państwa Europy Środkowowschodniej. Polska – podobnie jak inne państwa tej części Europy – podjęła negocjacje dotyczące dostosowania prawa krajowego do prawa unijnego, od zamknięcia których uzależniona została zgoda organów unijnych na przyjęcie jej do grona pełnoprawnych członków Unii Europejskiej⁵. Traktat akcesyjny podpisany 13 grudnia 2002 r. w Kopenhadze otworzył etap przygotowania do referendum, w którym obywatele państw członkowskich i kandydujących opowiedzą się za lub przeciw dalszemu poszerzeniu Unii.

Kierunek procesu jednoczenia państw Europy wytyczony został przez dwa akty normatywne, mające na celu doskonalenie ustawodawstwa Unii Europejskiej, reformę jej struktury organizacyjnej i otwarcie na przyjęcie nowych członków. Pierwszym z nich jest *Karta Praw Podstawowych*, przyjęta w Nicei 7 grudnia 2000 r.⁶. Drugim jest *Traktat Nicejski* podpisany 7 listopada 2001 r. w Nicei, wprowadzający zmiany do traktatów konstytuują-

⁴ *Traite d'Amsterdam, Office de publications officielles des Communautés européennes*, Luksemburg 1997, s. 7-84.

⁵ Z. C z a c h ó r, *Perspektywa poszerzenia Unii Europejskiej o państwa Europy środkowej i wschodniej na przykładzie Polski*, w: *Traktat Nicejski*, red. A. Podraza, Lublin 2001, s. 203-223.

⁶ S. H a m b u r a, M. M u s z y ń s k i, *Karta Praw Podstawowych z komentarzem*, Bielsko-Biała 2001.

cych Unię Europejską⁷. Trzecim aktem, formalnie najwyższej rangi, ma być *Konstytucja Unii Europejskiej*.

Do *Traktatu Nicejskiego* dołączono *Deklarację w sprawie przyszłości Unii Europejskiej*, w której stwierdzono, iż «[...] wraz z ratyfikacją Traktatu z Nicei zakończone zostały zmiany instytucjonalne, niezbędne dla przystąpienia nowych państw członkowskich»⁸.

Wiele racji wskazuje na to, że w przyszłości Unia Europejska stanie się federacją suwerennych państw europejskich, posiadającą własną konstytucję i wyposażoną w organy ponadpaństwowe. Z natury rzeczy wynika, że jednoczenie Europy w ramach Unii Europejskiej dokonuje się kosztem samoograniczenia suwerenności państw członkowskich na rzecz organów ponadpaństwowych. Proces integracji państw europejskich w jeden organizm dokonuje się stopniowo i wielopłaszczyznowo, tzn. obejmuje płaszczyznę prawną, ekonomiczną, polityczną i obronną. W debatach prowadzonych na przełomie drugiego i trzeciego tysiąclecia większą uwagę zwrócono na integrację ekonomiczną. Obecnie dostrzega się potrzebę uwzględnienia także jedności kulturowej, aby Unia Europejska stała się jednocześnie wspólnotą narodów europejskich. Obserwatorzy tego procesu wysuwają wątpliwości co do tego: czy Unia Europejska, mimo że jest związkiem państw demokratycznych, posiada demokratyczną legitymację ze strony obywateli państw Europy. W związku z rozszerzaniem Unii Europejskiej na państwa postkomunistyczne Europy Środkowowschodniej stawiane są pytania: Czy Unia Europejska w swej obecnej strukturze nie jest tylko biurokratyczną maszyną narzucającą państwom kandydującym gotowe przepisy, których ich obywatele nie współtworzą? Demokratyczna legitymizacja zmian wprowadzanych w celu dostosowania prawa krajowego państw kandydujących do prawa unijnego jest bowiem bardzo wątpliwa⁸.

2. STOSUNEK UNII EUROPEJSKIEJ DO RELIGII I KOŚCIOŁÓW

Stosunek Unii Europejskiej do religii i Kościołów w płaszczyźnie prawnej teoretycznie określany jest w dwóch płaszczyznach: 1. kulturowej, tj. w kate-

⁷ *Treaty of Nice amending the Treaty on European Union, the Treaties Establishing the European Communities and Certain Related Acts*. OJ 2001/c 80/01. Dokument w polskiej wersji znajduje się na stronach internetowych MSZ Rp <http://www.msz.gov.pl>.

⁸ E. W. B ö c k e n f ö r d e, *Państwo prawa w jednoczącej się Europie*, Warszawa 2000, s. 104-114.

gorii poszanowania religii jako trwałego elementu kultury narodów europejskich, 2. politycznej, tj. w kategoriach gwarancji wolności sumienia i religii jako jednego z podstawowych praw człowieka. Gwarancje to winny respektować podwójny wymiar religii: indywidualny i instytucjonalny. Nasuwa się więc pytanie, jak w praktyce Unia określa swe stanowisko w tej sprawie? W odpowiedzi na to pytanie trzeba w kształtowaniu się stanowiska Unii Europejskiej wyróżnić dwa etapy.

Pierwszy etap trwał do 1997 r., gdy Unia Zachodniej Europy, a następnie Unia Europejska prezentowały się jako instytucje nastawione tylko na osiągnięcie celów ekonomicznych. Unia była jak ciało bez duszy.

Na drugim etapie, zainicjowanym w 1997 r., występuje stopniowe uwrażliwienie Unii Europejskiej na poszanowanie dziedzictwa duchowego narodów europejskich, a w szczególności na respektowanie wartości religijnych. Chodzi o to, aby temu ciału dać duszę.

Problem, który na pierwszy rzut oka wydaje się trudny do rozwiązania, tkwi w tym, że Europa pod względem kulturowym i religijnym jednocześnie jest pluralistyczna i elastyczna. Na kontynencie europejskim w ciągu wieków dokonała się bowiem bardzo ciekawa i owocna synteza elementów pochodzących z wpływów wielu różnych kultur: greckiej, rzymskiej oraz syntezy judeo-chrześcijańskiej, a następnie celtyckiej, germańskiej i słowiańskiej. Jednakże istotnym i najtrwalszym fundamentem kultury narodów europejskich jest chrześcijaństwo. Żaden inny kontynent nie okazał się bowiem tak otwarty na nową wiarę religijną, która 2000 lat temu została objawiona przez Chrystusa na południowo-zachodnim skraju kontynentu azjatyckiego, i nie dokonał jej syntezy z własną kulturą, tak jak Europa. I żaden inny element kultury europejskiej nie wykazał takiej trwałości, mimo nacisku przeciwnych wierzeń i ideologii, jak chrześcijaństwo, mimo jego tragicznych podziałów⁹. Troska o poszanowanie tożsamości kulturowej narodów europejskich nie może więc oznaczać ignorowania istnienia religii chrześcijańskiej, ani też nie może oznaczać uznawania uprzywilejowanej pozycji jednej religii lub jednej ideologii, jak to miało miejsce w przeszłości. Ale jest to wyzwanie do wypracowania takich zasad prawnych, w których będzie respektowana jednocześnie tożsamość kulturowa narodów europejskich i obywateli Unii Europejskiej oraz wolność Kościołów, będących nosicielami tych wartości.

⁹ A. G r z e ś k o w i a k, *Fundamenty integracji Europy. Kultura i prawo*, t. I, Lublin 1999, s. 253-275.

Chrześcijaństwo stanowi istotny element identyczności kultury europejskiej, chociaż nie jest jednolite, gdyż istnieją różne tradycje i różne Kościoły chrześcijańskie. Jaki jest więc stosunek Unii Europejskiej do religii i kultury chrześcijańskiej? Odpowiadając na to pytanie, należy zauważyć, że dotychczasowe stanowisko ustawodawstwa Unii Europejskiej wobec religii jest znacznie obciążone wpływem ideologii skrajnie liberalnej, wywodzącej się z racjonalistycznych założeń filozofii Oświecenia i haseł „rewolucji francuskiej”, mających nastawienie agresywne wobec chrześcijaństwa.

Prawdą jest, że Unia Europejska w obecnym kształcie prezentuje się jako instytucja skrajnie laicka, która nie przyznaje sobie kompetencji w sprawach religijnych i wyznaniowych. Prawo Unii Europejskiej nie reguluje spraw wewnętrznych Kościołów i innych związków wyznaniowych, ani nie utożsamia się z którymkolwiek z nich. Powszechnie głoszony jest pogląd, że Unia Europejska zachowuje neutralność wobec przekonań religijnych i światopoglądowych¹⁰. Jednak taka odpowiedź nie rozwiązuje problemu, gdyż nie ma jednoznacznego pojęcia neutralności. Istota problemu tkwi w odpowiedzi na pytanie: czy neutralność Unii Europejskiej jest otwarta, czy zamknięta na wartości religijne, zakorzenione w kulturze narodów Europy a pielęgnowane przez Kościoły, redukująca wymiar religii do sfery prywatnej jednostki?

W celu wyjaśnienia problemu, jakie jest stanowisko Unii Europejskiej wobec religii i Kościołów, trzeba uwzględnić podstawowe założenia dotyczące jej rozwoju, według których ma ona być nie tylko związkiem państw, ale również wspólnotą narodów. Żaden Kościół nie jest bowiem członkiem Unii Europejskiej i nie może nim być w przyszłości. Kościoły jako wspólnoty religijne są całkowicie odrębne od struktur politycznych i gospodarczych Unii Europejskiej. Jednakże są one zakorzenione w globalnym społeczeństwie Europy, tworząc bogactwo duchowe narodów europejskich. Dlatego Unia powinna zagwarantować im prawo do pełnienia swej misji i zapewnić im możliwości uczestniczenia w swym obrocie prawnym. Nasuwają się więc pytania: czy prawo unijne stanowi jakież gwarancje dla Kościołów? Czy Unia wypracowała już określone stanowisko w tej sprawie?

Niestety wypracowanie przez Unię Europejską jednolitego stanowiska wobec religii i Kościołów napotyka trudności, które wynikają stąd, iż państwa członkowskie różnią się stosunkiem do religii, wynikającym z przesłanek ideologicznych. Są wśród nich państwa wyznaniowe, w których jeden z Kościołów ma pozycję uprzywilejowaną i traktowany jest jako integralny element

¹⁰ *Unia Europejska. Informator o Kościołach*, KIE, Warszawa 2000³, s. 6.

struktury państwowej (luterkańskie państwa skandynawskie, z wyjątkiem Szwecji; anglikańska Wielka Brytania, prawosławna Grecja). Są też państwa świeckie, które akceptują zasadę równouprawnienia Kościołów i innych związków wyznaniowych. Jednocześnie trzeba zauważyć, że europejskie państwa świeckie różnią się w formułowaniu swej świeckości. Ukształtowała się tu szeroka gama rozpiętości: od państwa świeckiego w wersji separacji wrogiej, agresywnej wobec religii, zwłaszcza religii chrześcijańskiej (Francja) – do państwa świeckiego w wersji separacji przyjaznej, zwanej skoordynowaną (Niemcy, Włochy, Hiszpania, Polska i inne państwa postkomunistyczne Europy Środkowej). Dlatego pod kątem przyszłości powstaje problem, czy UE jest zdolna do wypracowania jednolitego modelu świeckości, jakby pośredniego względem tych dwóch skrajnych; czy Unia musi przyjąć jeden z istniejących modeli? W dotychczasowym kształtowaniu stanowiska UE wobec religii wiodącą rolę spełnia koncepcja świeckości w wersji francuskiej. Wydaje się, że w prawie Unii Europejskiej zaistniała potrzeba wypracowania takiego modelu stosunków między Unią Europejską a Kościołem katolickim i innymi Kościołami, który będzie wynikiem kompromisu między przedstawicielami państw członkowskich, osiągniętego zgodnie z regułami procedury demokratycznej, który by jednocześnie uwzględniał płaszczyznę kulturową i polityczną.

Na to, jakie jest aktualne stanowisko Unii Europejskiej wobec kultury i religii w płaszczyźnie prawnej, wskazuje analiza trzech kolejnych aktów normatywnych:

1. *Traktatu o Unii Europejskiej*;
2. *Deklaracji nr 11, dołączonej do Traktatu Amsterdamskiego, zwanej klauzulą o Kościołach*;
3. *Karty Praw Podstawowych*.

Należy zastanowić się także nad tym, jakie będzie stanowisko Unii Europejskiej wobec religii w *Traktacie Konstytucyjnym*, nad którego projektem prace zostały zainicjowane przez Konwent Unii Europejskiej. Wydaje się, że w pracach tych powinny być uwzględnione oczekiwania i postulaty stawiane przez Kościoły, a w szczególności przez Kościół katolicki.

3. KOŚCIÓŁ KATOLICKI WOBEC UE

Drugim elementem interesujących nas relacji jest Kościół katolicki jako uniwersalna społeczność religijna, który przez swą działalność wniósł trwały wkład w powstanie i rozwój kultury europejskiej i nadal go wnosi. Współ-

częściej spośród obywateli państw członkowskich, jak również państw kandydujących, stosunkowo najwięcej należy do Kościoła katolickiego¹¹.

Kościół katolicki ze swej strony respektuje fakt, że Europa pod względem wyznaniowym jest pluralistyczna. Obok Kościoła katolickiego istnieje bowiem wiele innych Kościołów chrześcijańskich. Są to autonomiczne Kościoły prawosławne i protestanckie. Są też wspólnoty religijne niechrześcijańskie, jak: wspólnoty wyznawców religii Mojżeszowej oraz wspólnoty muzułmańskie, coraz liczniejsze w państwach członkowskich Unii (Niemcy, Włochy, Francja, Hiszpania), a także tzw. *new religions*, jakimi są sekty czy ruchy religijne pochodzenia azjatyckiego.

Istnienie Unii Europejskiej nie jest faktem obojętnym dla Kościoła katolickiego, który jest świadomy prawdy, że do zjednoczenia Europy nie wystarcza unia ekonomiczna, polityczna, socjalna, czy obronna, jeśli Unia ma być jednocześnie wspólnotą narodów.

Kościół katolicki swe stanowisko wobec Unii Europejskiej artykułuje zgodnie z określonymi na Soborze Watykańskim II zasadami, dotyczącymi relacji między Kościołem a państwem i organizacjami międzynarodowymi. Podstawowe znaczenie mają tu trzy zasady stosowane łącznie, a mianowicie: 1. zasada poszanowania wolności religijnej (*Dignitatis humanae*); 2. zasada poszanowania autonomii i niezależności państwa i Kościoła, każdego w swojej dziedzinie, 3. zasada współdziałania dla dobra wspólnego osoby ludzkiej (*Gaudium et spes* nr 76). Niezbędnym warunkiem takiego współdziałania jest dialog prowadzony za pośrednictwem kompetentnych przedstawicieli zainteresowanych stron.

Kościół katolicki podejmuje więc z Unią Europejską dialog instytucjonalny, w którym uczestniczy Stolica Apostolska oraz konferencje episkopatów. Stolica Apostolska jako najwyższy podmiot władzy Kościoła katolickiego, wyposażony w osobowość publiczno-prawną w stosunkach międzynarodowych, podejmuje dialog z centralnymi organami Unii Europejskiej za pośrednictwem swych przedstawicieli dyplomatycznych. Dialog z organami centralnymi Unii Europejskiej podejmują także konferencje biskupów krajów należących do Unii Europejskiej oraz konferencje biskupów zarówno państw członkowskich, jak i państw stowarzyszonych z Unią Europejską, a wśród nich Konferencja Episkopatu Polski.

¹¹ Według informacji, jakie podaje G. Robbers (*Etat et Eglises dans l'Union europeenne*, Baden-Baden 1997, s. 350), do Kościoła katolickiego należy ponad 54% ludności państw członkowskich Unii Europejskiej. Gdy Polska i inne państwa Europy Środkowowschodniej staną się członkami Unii, ilość katolików wśród jej obywateli znacznie wzrośnie.

Stolica Apostolska wskazuje, iż rola Kościoła w Unii Europejskiej dotyczy odnowy duchowej narodów Europy. Respektuje ona świecki charakter Unii Europejskiej, nie żąda więc dla Kościoła katolickiego pozycji uprzywilejowanej, ale jako najwyższy autorytet moralny i władza zwierzchnia wspólnoty ludzi wierzących, wchodzących w skład narodów europejskich, chce dać Unii pomoc w dążeniu do osiągnięcia autentycznego dobrobytu materialnego i duchowego. Wskazują na to liczne wypowiedzi papieży od Piusa XII do Jana Pawła II oraz działalność dyplomatyczna Stolicy Apostolskiej.

Zainteresowanie współpracą Kościoła katolickiego z Unią Europejską wyraził papież Paweł VI w 1970 r. przez ustanowienie stałego obserwatora Stolicy Apostolskiej przy ówczesnych Wspólnotach Europejskich w Brukseli. A po przekształceniu Unii Zachodniej Europy w nową strukturę pod nazwą Unii Europejskiej, papież Jan Paweł II w 1999 r. podniósł jego status do rangi nuncjusza apostolskiego.

Głównym zadaniem stałego obserwatora Stolicy Apostolskiej przy Unii Europejskiej jest utrzymanie bezpośrednich kontaktów z Komisją Europejską, reprezentującą Unię, informowanie Stolicy Apostolskiej o działalności Unii oraz prezentowanie stanowiska Kościoła wobec podejmowanych przez nią problemów. Stały obserwator Stolicy Apostolskiej może zabierać głos w obradach Komisji Europejskiej, ale nie ma prawa głosowania w podejmowaniu decyzji. Jego wpływ na decyzje Unii jest więc tylko pośredni.

Od 1980 r. przy siedzibie Wspólnot Europejskich, a od 1991 r. przy Unii Europejskiej, mają swoje przedstawicielstwo także episkopaty Kościoła katolickiego krajów członkowskich w postaci *Commission des Episcopats de la Communauté Européenne* (ComECE). W skład tej Komisji wchodzi przedstawiciele episkopatów: Anglii i Walii, Austrii, Belgii, Francji, Hiszpanii, Holandii, Irlandii, Włoch, Grecji, Luksemburga, Portugalii, Szkocji i Skandynawii. Udział w pracach komisji bierze udział także Nuncjusz apostolski przy UE. Status stałych obserwatorów przy ComECE mają przedstawiciele konferencji episkopatów: Czech, Polski i Szwajcarii. Komisja współpracuje także z przedstawicielami innych Kościołów przy Unii Europejskiej.

Główne cele ComECE to: informowanie Kościoła w krajach członkowskich o działaniach Unii, mających szczególne znaczenie dla ludzi wierzących; ocena procesu integracji europejskiej z punktu widzenia odpowiedzialności chrześcijańskiej, refleksja na temat nowych wyzwań, jakie ludziom wierzącym niesie integracja europejska, utrzymywanie stałego kontaktu z politykami i urzędnikami Unii Europejskiej.

Stolica Apostolska z aprobatą odnosi się do idei integracji Europy, ale jednocześnie wysuwa postulaty wobec projektów nowych aktów normatyw-

nych. Papież Jan Paweł II w swych wystąpieniach publicznych apeluje o to, aby w procesie integracji Europy respektowane było duchowe dziedzictwo wszystkich narodów europejskich, zarówno Europy Zachodniej jak i Wschodniej¹², a jednocześnie stawia postulaty dotyczące poszanowania wartości religijnych w prawie UE, uznania dziedzictwa chrześcijańskiego Europy i zamieszczenia *invocatio Dei* (odwołania do Boga) w przyszłej Konstytucji UE. Takie samo stanowisko zajmują episkopaty krajowe państw kandydujących do UE. Szczególną aktywność wykazuje Konferencja Episkopatu Polski, która swe stanowisko jasno określiła w dokumencie z 20-21 marca 2002 r. zatytułowanym *Biskupi Polscy wobec integracji europejskiej*¹³.

W postulatach swych Stolica Apostolska oraz konferencje episkopatów europejskich nie domagają się bynajmniej przyznania Kościołowi katolickiemu jakichkolwiek przywilejów, ale postulują gwarancje poszanowania wolności religijnej nie tylko w wymiarze indywidualnym, jako prawa należnego każdemu człowiekowi z racji posiadania godności osoby ludzkiej, lecz także gwarancje wolności religijnej w wymiarze instytucjonalnym (poszanowania pozycji prawnej Kościołów), jako prawa należnego Kościołowi katolickiemu na zasadzie równości z innymi Kościołami, oraz poszanowania wartości religijnych, obecnych w kulturze narodów europejskich.

4. UNIA EUROPEJSKA WOBEC POSTULATÓW KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Nasuwa się pytanie, o ile postulaty Stolicy Apostolskiej i konferencji episkopatów dotyczące przyszłości Europy są respektowane w Unii Europejskiej?

W odpowiedzi na to najpierw należy stwierdzić, że Unia Europejska swe stanowisko wobec religii generalnie określa w formie gwarancji wolności religijnej, czyli opiera je na zasadach charakterystycznych dla konstytucji współczesnych państw demokratycznych. Jednocześnie trzeba zauważyć, że istnieje różnica między gwarancjami poszanowania wolności religii w konstytucjach państw demokratycznych i traktatach unijnych. Gwarancje konstytucyjne obejmują dwa wymiary: 1. wolność religijną w wymiarze indywidual-

¹² J. Życiński, abp., *Koncepcja zjednoczonej Europy w nauczaniu Jana Pawła II*, w: *Europa. Fundamenty jedności*, red. A. Dylus, Warszawa 1998, s. 183-196.

¹³ „Nasz Dziennik” z dn. 22 III 2002 r.

nym, której podmiotem jest każdy człowiek i rodzice w zakresie wychowania dzieci zgodnie ze swymi przekonaniem; 2. wolność religijną w wymiarze instytucjonalnym, której podmiotami są Kościoły i inne związki wyznaniowe. Należy się zastanowić, czy każdy z tych wymiarów znajduje wyraz w prawie Unii Europejskiej?

W odpowiedzi na powyższe pytanie trzeba zwrócić uwagę, że w ustawodawstwie Unii Europejskiej wobec religii dokonuje się ewolucja.

W pierwszej fazie integracji Europy funkcje Wspólnot Europejskich a następnie Unii Zachodniej Europy były ograniczane do budowania wspólnego rynku i polityki gospodarczej. Powszechnie mówi się, że instytucje europejskie odnosiły się do wartości duchowych – moralnych i religijnych – z pozycji neutralności¹⁴. Odpowiedź na postawione wcześniej pytanie, czy była to neutralność zamknięta na wartości religijne w życiu publicznym (wersja francuska), czy neutralność otwarta (wersja niemiecka, włoska, czy hiszpańska), na podstawie analizy gwarancji wpisanych do aktów normatywnych, określających utworzenie i funkcjonowanie UE, trzeba powiedzieć, że była to raczej neutralność zamknięta.

4.1. Klauzula o Kościołach w „Traktacie o Unii Europejskiej”

Do art. 6 (F) *Traktatu o Unii Europejskiej* z 1992 r. (w wersji zmodyfikowanej *Traktatem Amsterdamskim* z 1997 r.) wpisane zostały następujące zasady:

1. „Unia jest ustanowiona na zasadach wolności, demokracji, poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności oraz praworządności; na zasadach, które są wspólne dla państw członkowskich”. Artykuł 6 *Traktatu* wskazuje zatem, iż głównym celem Unii jest poszanowanie podstawowych wartości na zasadach, które są wspólne dla państw członkowskich. Oznacza to, iż punktem wyjścia w tworzeniu Unii Europejskiej jest sformułowanie jej podstawowych zasad, z uwzględnieniem wspólnych celów.

2. „Unia respektuje prawa zagwarantowane w *Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, podpisanej w Rzymie 4 listopada 1950 r., oraz prawa wynikające z tradycji konstytucyjnych, wspólnych dla Państw członkowskich [...]”. Znaczący to, że *Traktat* zapewnia, iż w Unii Europejskiej istnieje wspólny katalog praw podstawowych, które mają

¹⁴ G. R o b b e r s, *Etat et Eglises dans l'Union europeenne*, w: *Etat et Eglises*, s. 349-350.

być pojmowane i stosowane tak, jak zostały zagwarantowane w *Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, z jednoczesnym poszanowaniem katalogów praw i wolności człowieka i obywatela, jakie gwarantowane są w konstytucjach każdego spośród państw członkowskich. Przyjmuje się zatem założenie, że istnieje wspólny dla państw UE standard praw podstawowych. Znaczącą rolę w tworzeniu tego standardu spełnia orzecznictwo trybunałów europejskich: Europejskiego Trybunału Praw człowieka w Strasburgu i Trybunału Europejskiego w Luksemburgu.

3. „Unia respektuje tożsamości narodowe Państw Członkowskich”. Z takiego stwierdzenia wynika, że Unia respektuje tożsamość kulturową każdego narodu wchodzącego w skład państw członkowskich Unii Europejskiej. Wprowadzenie do *Traktatu* ustanawiającego Unię Europejską gwarancji poszanowania tożsamości narodowej (w formule obejmującej poszanowanie kultury, religii i języka zgodnie z art. 151 TUE) stanowi barierę przed nadmierną integracją, która mogłaby przekształcić się w politykę wynaradawiania ludności państw członkowskich. Kształtowanie kultury stanowi zatem domenę państw członkowskich. Do zadań państw należy także subwencjonowanie przedsięwzięć kulturalnych (art. 87 ust. 2 lit. d TUE). Poszanowanie tożsamości narodowej państw członkowskich oznacza poszanowanie pluralizmu kulturowego, który *implicite* obejmuje również poszanowanie wkładu chrześcijaństwa w rozwój kultury tych państw.

Jednym z podstawowych celów Unii Europejskiej jest poszanowanie wolności religijnej, która w prawie Unii Europejskiej pojmowana jest tak samo jak w *Europejskiej Konwencji o ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności* z 1950 r. To znaczy, że zjawisko religijności w Unii Europejskiej nie jest ignorowane, lecz podlega ochronie. Pozostaje jednak do wyjaśnienia pytanie o to, w jakim wymiarze religia jest przedmiotem ochrony w prawie Unii Europejskiej?

W odpowiedzi należy stwierdzić, iż *Europejska Konwencja Praw Człowieka* gwarantuje poszanowanie wolności sumienia i religii w wymiarze indywidualnym. Gwarancje te w art. 9 sformułowane są następująco:

„1. Każda osoba ma prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania. Prawo to obejmuje wolność zmiany wyznania lub przekonań oraz wolności uzewnętrzniania indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, swej religii lub poglądów przez uprawianie kultu, czynności religijnych, praktykowanie i nauczanie.

2. Wolność uzewnętrzniania wyznania lub przekonań nie może podlegać innym ograniczeniom od tych, które są przewidziane przez ustawę i są konieczne, w społeczeństwie demokratycznym, dla bezpieczeństwa publicznego,

ochrony porządku, zdrowia i moralności publicznej albo ochrony praw i wolności osób trzecich”.

Zakres prawa do uzewnętrzniania swych przekonań religijnych w życiu publicznym – w myśl art. 9 – obejmuje nauczanie. Prawo do wolności religijnej łączy się więc ściśle z prawem do nauczania i wychowania. Związek ten bliżej został określony w *Pierwszym Protokole Dodatkowym do Konwencji Europejskiej* z 1952 r. W art. 2 tego *Protokołu* zostało powiedziane: „[...] Wykonując swoje funkcje w dziedzinie wychowania i nauczania Państwo uznaje prawo rodziców do zapewnienia tego wychowania i nauczania zgodnie z ich własnymi przekonaniami religijnymi i filozoficznymi”. W decyzjach Komisji Prawa Człowieka stwierdza się, że powyższy przepis nakłada na państwa obowiązek respektowania prawa rodziców do nauczania i wychowania religijnego dzieci w szkołach publicznych zgodnie z przekonaniami rodziców.

Inna gwarancja *Konwencji Europejskiej* zobowiązuje państwa do poszanowania wolności religijnej mniejszościowych grup etnicznych i narodowościowych (art. 11).

Szczególnie doniosłym osiągnięciem *Konwencji Europejskiej* jest zapewnienie jednostce ochrony prawnej w skali ponadpaństwowej, jaką jest prawo do wniesienia skargi do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu z powodu pogwałcenia należnych jej praw, a w tym również prawa do wolności religijnej. Zaś słabą stroną *Konwencji Europejskiej* jest brak wyraźnej gwarancji ochrony wolności religijnej w wymiarze instytucjonalnym. Europejska Komisja Praw Człowieka – starając się tę lukę uzupełnić – uznała, iż gwarancja uzewnętrzniania przekonań religijnych, światopoglądowych lub filozoficznych „wspólnie z innymi” (art. 6) oznacza, że także Kościół lub stowarzyszenie o celach religijnych lub światopoglądowych może wnieść skargę do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w imieniu swoich członków¹⁵.

4.2. Klauzula o kościołach w „Traktacie Amsterdamskim”

W traktatach międzynarodowych regulujących działalność Unii Europejskiej brak jest gwarancji poszanowania wolności Kościołów jako samodzielnych i autonomicznych podmiotów życia publicznego. Takie ignorowanie faktu istnienia Kościołów, jako instytucji autonomicznych – odmiennych od

¹⁵ M. A. Nowicki, *Europejska Konwencja Praw Człowieka. Wybór Orzecznictwa*, wyd. C. H. Beck, Warszawa 1998, s. 303-304.

instytucji państwowych – spowodowało powstanie po stronie Kościołów poczucia zagrożenia. W takiej sytuacji zrodziła się słuszna obawa, że religia w państwach UE zostanie zredukowana do sfery życia prywatnego, a Kościoły w UE zostaną zepchnięte na margines życia społecznego. Na zagrożenia, jakie mogą wynikać z braku poszanowania podmiotowości prawnej Kościołów w prawie UE zwrócono uwagę w Niemczech, gdzie Ustawa Zasadnicza gwarantuje Kościołom pozycję korporacji prawa publicznego (art. 140). Powstała słuszna obawa, że w konsekwencji braku odpowiednich regulacji w prawie Unii Kościoły w zjednoczonej Europie będą ignorowane, bądź zredukowane do poziomu jakiejś grupy społecznej o charakterze prywatnym, a religia zostanie sprowadzona do sfery życia czysto prywatnego jednostki¹⁶.

Dlatego z inicjatywą ustawodawczą w tej sprawie wobec władz Unii Europejskiej na wniosek Konferencji Biskupów Niemieckich Kościoła katolickiego i władz niemieckich Kościołów protestanckich wystąpił Rząd RFN. Zgłosił on na konferencję Rady Europejskiej w Amsterdamie postulat, aby *Traktat o Unii Europejskiej* bądź *Traktat o utworzeniu Unii Europejskiej* uzupełnić następującą zasadą: „Unia przestrzega konstytucyjno-prawnej pozycji wspólnot wyznaniowych w państwach członkowskich jako wyrazu tożsamości państw członkowskich i ich kultur, oraz jako części wspólnego dziedzictwa kulturowego”.

Z podobną inicjatywą wystąpiła Stolica Apostolska zgłaszając do władz państw członkowskich Unii Europejskiej projekt uzupełnienia traktatów o następujące postulaty:

1. Uzupełnić art. F ust. 3 *Traktatu o Unii Europejskiej* o następujący zapis: „Unia Europejska uznaje znaczenie Kościołów i innych wspólnot religijnych dla tożsamości i kultur państw członkowskich i dla wspólnego dziedzictwa kulturowego narodów Europy”.

2. Uzupełnić art. 230 *Traktatu o utworzeniu Wspólnoty Europejskiej* o następujący zapis: „Wspólnota Europejska przestrzega właściwej Kościołom i innym wspólnotom religijnym pozycji prawnej w państwach członkowskich oraz odrębności ich wewnętrznych struktur”.

Powyższe postulaty spotkały się z poparciem innych Kościołów. Jednak spełnienie ich napotkało opór ze strony przedstawicieli niektórych państw

¹⁶ G. R o b b e r s, *W sprawie „artykułu kościelnego” w Układzie Amsterdamskim – „Maastricht II”*, w: *Europa i Kościół*, red. H. Juros, Warszawa 1997, s. 111-119; H. J u r o s, *Klauzula o Kościołach w układzie w Maastricht*, tamże, s. 121-122; T. J a s u d o w i c z, *O uznanie i poszanowanie pozycji religii i Kościoła w jednoczącej się Europie*, w: *Polska w Unii Europejskiej. Perspektywy, warunki, szanse i zagrożenia*, red. C. Mik, Toruń 1997, s. 298.

członkowskich Unii Europejskiej. Przeciw spełnieniu powyższego postulatu zdecydowanie opowiedziała się Francja, a poparcia udzieliły jej Belgia i Luksemburg. Natomiast inicjatywę Niemiec zdecydowanie poparły: Austria, Włochy, Portugalia i Hiszpania. Z powodu braku *consensusu* uznanie statusu prawnego Kościołów w formie nowelizacji *Traktatu o utworzeniu UE* stało się niemożliwe. Do uchwalenia nowej normy prawnej powszechnie obowiązującej w Unii Europejskiej – zgodnie z obowiązującą procedurą legislacyjną – konieczna jest bowiem pełna jednomyślność wszystkich państw członkowskich. Dlatego, po długiej debacie, Rada Europejska w dniu 18 czerwca 1997 r. jednomyślnie uchwaliła następujące oświadczenie, zwane „klauzulą o Kościołach”¹⁷:

1. „Unia szanuje status, z jakiego korzystają Kościoły oraz stowarzyszenia lub wspólnoty religijne w państwach członkowskich na mocy prawa krajowego, i przestrzega go tak, aby nie został naruszony”.

2. „Unia szanuje również w ten sam sposób status wspólnot światopoglądowych”.

Propozycja włączenia tego oświadczenia do *Traktatu o Unii Europejskiej* nie uzyskała jednomyślnego poparcia. Jaka jest więc moc prawna tego postanowienia? Nie ulega wątpliwości, że postanowienie to ma charakter deklaracji dołączonej do *Traktatu Amsterdamskiego*. Nie jest to więc nowelizacja *Traktatu o Unii Europejskiej*, jaką postulował Rząd RFN i Stolica Apostolska. Ale jest to tylko deklaracja, czyli stwierdzenie faktu, że Kościoły mają w Unii Europejskiej taki sam status prawny, jakim cieszą się w ustawodawstwie poszczególnych państw członkowskich Unii Europejskiej; status ten nie może być naruszony przez organy Unii Europejskiej, ale ma być traktowany jak w ustawodawstwie krajowym.

Nowym elementem tego oświadczenia jest zapewnienie, że status prawny Kościołów w Unii Europejskiej jest chroniony na równi ze statusem stowarzyszeń światopoglądowych. Nie należy tego zapisu rozumieć w tym sensie, iż Kościoły i stowarzyszenia światopoglądowe (np. organizacje masońskie) mają być traktowane w duchu prymitywnego egalitaryzmu, czyli pod każdym względem identycznie, bez względu na istniejące między nimi różnice; ale że należy je traktować na zasadzie równości tylko ze względu na takie cechy, które są dla nich wspólne, czyli z uwzględnieniem ich identyczności i z po-

¹⁷ A. Przyborska - Klimczak, *Klauzula o Kościołach w traktacie amsterdamskim z 1997 roku*, w: *Prawo, Administracja, Kościół*, Lublin 2000, nr 2-3, s. 43-55, zwł. s. 49-50.

szanowaniem zasady sprawiedliwości rozdzielczej. W praktyce oznacza to, że organa Unii Europejskiej szanują status Kościołów i innych związków wyznaniowych oraz stowarzyszeń światopoglądowych w takim zakresie, jaki jest zagwarantowany w prawie krajowym poszczególnych państw.

Jakie jest znaczenie powyższego oświadczenia? Niewątpliwie, jest to uznanie przez Unię Europejską faktu istnienia pluralizmu systemów relacji między państwem a Kościołem. Państwa członkowskie Unii Europejskiej są bowiem zróżnicowane pod tym względem, zarówno są tu państwa wyznaniowe, jak i świeckie. Wśród państw świeckich też istnieje zróżnicowanie. Są wśród nich państwa skrajnie laickie, czyli neutralne w sensie zamkniętym, które eliminują wszelkie elementy życia religijnego z życia publicznego (Francja, Holandia). Są też państwa neutralne w sensie otwartym, czyli respektujące zasadę współdziałania z Kościołem w życiu publicznym dla dobra wspólnego. Konstytucje tych państw gwarantują Kościołom status korporacji prawa publicznego (Niemcy, Austria), bądź proklamują zasadę poszanowania niezależności Kościoła i państwa, każdego w swojej dziedzinie, i współdziałania dla dobra kraju (Włochy)¹⁸. Neutralność otwarta oznacza w praktyce, że ustawodawca zobowiązuje organa władzy państwowej do bezstronności wobec przekonań religijnych, a jednocześnie zapewnia wolność uzewnętrzniania ich w życiu publicznym¹⁹.

Od strony formalnej dokument ten budzi pewien niedosyt, gdyż jest to tylko deklaracja natury politycznej. Nie wprowadza więc jakiegokolwiek ujednoczenia zasad relacji między państwem a instytucjami kościelnymi, jakimi kierują się państwa członkowskie w swych systemach prawnych. W dokumencie tym nie został spełniony postulat poszanowania Kościołów jako trwałego elementu kultury europejskiej.

4.3. *Stosunek Unii Europejskiej w „Karcie Praw Podstawowych”*

Unia Europejska jako międzynarodowa organizacja państw dotychczas nie ma konstytucji. Lukę tę częściowo miała wypełnić *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej*. Miała ona mieć charakter komplementarny do Traktatu o utworzeniu *Unii Europejskiej*. Przyjęto ją jednak tylko jako uroczystą de-

¹⁸ Szerzej na ten temat: J. K r u k o w s k i, *Kościół i państwo. Podstawy relacji prawnych*, Lublin 2000, s. 48-55, 64-68, 82-86.

¹⁹ Taka zasada jest wpisana do art. 25, ust. 2, *Konstytucji RP* z 1997 r.

klarację polityczną²⁰. *Karta* zawiera katalog podstawowych praw i wolności człowieka, poprzedzony preambułą, czyli uroczystym wstępem, którego pierwsze zdanie stwierdza: „Narody Europy w procesie tworzenia między sobą coraz ściślejszej unii są zdecydowane dzielić pokojową przyszłość opartą na wspólnych wartościach”.

W trakcie prac nad projektem *Karty* papież Jan Paweł II apelował do Konwentu o uczciwość wobec historii, która nakazuje wpisać do preambuły sformułowanie wskazujące na religijne dziedzictwo Europy oraz zamieszczenie w niej odniesienia do Boga (*invocatio Dei*). Niestety, wśród członków Konwentu zabrakło jednomyślności w tej sprawie, podobnie jak w debacie nad „klauzulą o Kościołach”²¹. Tekst końcowy *Karty* jest owocem kompromisu w sporze między politykami chrześcijańskiej demokracji i skrajnie liberalnej lewicy. Dlatego w sformułowaniach oficjalnych *Karty* w różnych wersjach językowych w tej kwestii występuje rozbieżność. W tekście niemieckojęzycznym jest odwołanie do „dziedzictwa duchowo-religijnego i moralnego”. Natomiast w tekście angielskojęzycznym i francuskojęzycznym jest tylko odwołanie do poszanowania dziedzictwa duchowego. Francja odmówiła przyjęcia *Karty* przy pozostawieniu w niej zwrotu „dziedzictwa religijnego” pod zarzutem sprzeczności z laicką koncepcją państwa. W polskim tłumaczeniu *Karty*, opublikowanym przez MSZ, przyjęto za podstawę tekst angielski, czyli tylko „dziedzictwo duchowe”, bez „religijnego”. Niewątpliwie, takie tłumaczenie w kontekście polskiej tradycji kulturowej jest zubożające.

Formuła wstępu, w jaki opatrzona jest *Karta Praw Podstawowych*, wskazuje, iż Unia Europejska jest związkiem państw narodowych, składających się ze społeczeństw zróżnicowanych pod względem kultury, tradycji i tożsamości. Taki pluralizm zakłada poszanowanie minimalnego katalogu wartości, jako podstawy integracji europejskiej.

W art. 1 *Karty* zamieszczone jest uznanie przyrodzonej godności człowieka: „Godność człowieka jest nienaruszalna, należy ją szanować i chronić”. To znaczy, że godność ludzka stanowi dla Unii Europejskiej podwójną rolę; przywołana we wstępie jest fundamentem dla praw podstawowych, a proklamowane w art. 1 prawo do jej ochrony stanowi jedno z podstawowych praw UE. Godność ludzka jest więc wartością i zasadą ponadpaństwową.

²⁰ S. Hambur, M. Muszyński, *Karta Praw Podstawowych z komentarzem*, Bielsko-Biała 2001, s. 7.

²¹ H. Juroś, *Unia Europejska a religia, Gra toczy się o fundamenty*, „Prawo Kanoniczne”, 43(2000), nr 3-4, s. 403-407, zwł. s. 406.

W art. 10 *Karty* zagwarantowano każdemu człowiekowi „wolność myśli, sumienia i wyznania”(ust. 1), jako prawo należne każdej osobie ludzkiej²², a pacyfistom „prawo do odmowy służby wojskowej ze względów sumienia, zgodnie z ustawami krajowymi” (ust. 2).

Powstaje pytanie, czy ochrona wolności religijnej w *Karcie Praw Podstawowych* w aspekcie podmiotowym obejmuje tylko osoby fizyczne, czy także wspólnoty religijne, czyli Kościoły i inne związki wyznaniowe. Niektórzy komentatorzy *Karty* uznają, iż gwarancja ochrony tej wolności osoby fizycznej, działającej pojedynczo lub „wspólnie z innymi”, obejmuje także Kościoły. Niewątpliwie jest to tylko wniosek wydedukowany w drodze interpretacji celowościowej. W *Karcie* brak jest bowiem gwarancji poszanowania wolności religijnej w wymiarze instytucjonalnym, czyli poszanowania podmiotowości Kościołów.

Projekt *Karty* był przedmiotem odbywających się w dniach 19-22 października 2000 r. obrad Zgromadzenia Ogólnego Rady Konferencji Episkopatów Europy (CCEE), w którym uczestniczył kard. Józef Glemp, przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski. Wcześniej na temat braków tej *Karty* wypowiedziała się Komisja Episkopatów Wspólnoty Europejskiej (ComECE), rezydująca w Brukseli. Instytucje te zwróciły uwagę, że „Karta nie chroni Kościołów”, że brak jest uznania prawa Kościołów do realizowania swoich celów religijnych, brak jest uznania ich autonomii w zakresie regulacji swych spraw, zgodnie z prawem krajowym państw członkowskich.

Komisja Episkopatów Europy zwróciła też uwagę, iż w projekcie preambuły do *Karty* brak jest odniesienia do religijnego dziedzictwa Europy. Wcześniej uwzględnienie tego dziedzictwa postulował papież Jan Paweł II. Jednak sprzeciw wobec spełnienia tego postulatu zgłosił przedstawiciel Francji, powołując się na zagwarantowaną w swej *Konstytucji* zasadę świeckości państwa. Jest rzeczą oczywistą, że poszanowanie dziedzictwa religijnego nie zagraża świeckości państwa. Jednak sprzeciw Francji wobec wymogu respektowania formalnej zasady jednomyślnego stanowiska państw w uchwalaniu prawa Unii Europejskiej uniemożliwił uwzględnienie postulatów zgłoszonych przez papieża Jana Pawła II i przedstawicieli episkopatów krajowych. O tym, czy przyszła *Konstytucja Unii Europejskiej* uwzględni te postulaty, zadecydują przedstawiciele państw członkowskich, wchodzących w skład Konwentu Unii

²² Art. 10, ust. 1: „Każdy ma prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania: prawo to obejmuje wolność zmiany wyznania lub przekonań oraz wolność uzewnętrzniania indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, swego wyznania lub przekonań przez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i czynności rytualne”.

Europejskiej. Natomiast delegaci państw kandydujących, jeśli konstytucja zostanie uchwalona przed rozszerzeniem Unii, mają prawo do zabrania głosu w dyskusji, ale bez prawa do głosowania.

Tworzenie prawa Unii Europejskiej jest procesem ciągłym i otwartym. Należy więc postulować, aby wymienione wyżej braki aksjologiczne i formalne, jakie są w *Karcie Praw Podstawowych*, nie zostały powtórzone w *Konstytucji Unii Europejskiej*. Jakkolwiek Kościół katolicki nie jest członkiem Unii Europejskiej, ani kandydatem do wstąpienia do niej, to jednak nie chce być bierny. Ze względu na to, iż pełni On swoją misję względem narodów europejskich, których państwa są członkami Unii Europejskiej, bądź kandydują do niej, w duchu partnerskiej służby względem człowieka zgłasza pod jej adresem swoje postulaty. W imieniu Kościołów partykularnych takie postulaty stawia ComECE oraz konferencje episkopatów krajów członkowskich. Z takimi postulatami w imieniu Kościoła w Polsce wystąpił także Episkopat Polski, we wspomnianym wyżej memoriale, uchwalonym w dniach 20-21 marca 2002 r. w Warszawie, pt. *Biskupi Polscy wobec integracji europejskiej*, a skierowanym do wiernych, będących obywatelami Państwa, do przedstawicieli Państwa polskiego w Konwencie Europejskim i do organów Unii Europejskiej²³.

ZAKOŃCZENIE

Proces jednoczenia państw i narodów europejskich w ramach Unii Europejskiej można porównać do wsiadania podróżnych do pociągu, znajdującego się w biegu. Unia Europejska zmierza do zreformowania swoich struktur, do rozszerzenia swego zasięgu przez przyjęcie nowych członków oraz do uchwalenia nowych aktów normatywnych, z których najwyższą rangę będzie mieć *Konstytucja*. Trudno z całą pewnością przewidzieć, w jakim kierunku pójdzie dalszy rozwój prawa Unii pod względem jakościowym. Teoretycznie można przypuszczać, że Unia może uwzględnić postulaty wysunięte przez Kościół katolicki, a zmierzające do poszanowania: zasad demokracji, wartości chrześ-

²³ Por. komentarz J. Bieleckiego pt. *Ile Boga w Europie* opublikowany w „Rzeczypospolitej” z dnia 24 V 2002 r. na temat reakcji polityków francuskich na polski postulat zamieszczenia *invocatio Dei* w preambule do *Konstytucji Unii Europejskiej*: „Polscy delegaci do Konwentu powołanego dla opracowania konstytucji Europy zapowiedzieli wczoraj w Brukseli, że wystąpią o wpisanie do preambuły dokumentu odwołania do Boga i wartości chrześcijaństwa. Francja natychmiast odpowiedziała, że nigdy na to nie pozwoli”.

cijańskich zakorzenionych w kulturze narodów Europy, odniesienia do Boga, uznania podmiotowości Kościołów oraz zasad współdziałania instytucji politycznych z Kościołami w osiąganiu dobra wspólnego narodów i państw Europy. Jednakże maszyna biurokratyczna, służąca wąskim interesom ekonomicznym, kierująca się neutralnością zamkniętą na wartości religijne, może pójść w przeciwnym kierunku. Takie zaś działania mogą przyczynić się do pogłębienia narastającego kryzysu i spowodować brak ich akceptacji ze strony obywateli państw kandydujących do Unii²⁴.

THE EUROPEAN UNION AND THE CATHOLIC CHURCH,
AN OUTLINE OF THE PROBLEM

S u m m a r y

The paper discusses the problem of the relationship between the European Union and the Church from the legal point of view, both “de lege lata” and “de lege ferenda.”

The author shows the development of the European Union with regard to its quantitative aspect, i.e. incorporating the states of mid-eastern Europe into the Union, and in its qualitative aspect, consisting in transforming the Union from a group of states into a community of nations and European states, a fact that will be expressed in the future constitution of the European Union.

Then the author shows the postulates put forward on behalf of the Catholic Church by the Apostolic See and episcopates of the European countries. They tend to a recognition by the law of the European Union of the legal position of the churches and religion as permanent elements of European culture, in particular they seek to include the “invocation Dei” in the preamble to the future Constitution of the European Union.

Translated by Jan Kłós

Słowa kluczowe: Unia Europejska, Kościół katolicki, religia, wolność religijna, kultura, chrześcijańskie dziedzictwo, Konstytucja EU.

Key words: European Union, the Catholic Church, religion, religions freedom, culture, Christian heritage, Constitution of the European Union.

²⁴ Por. przypis 23.